

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.062.16 у Національному
авіаційному університеті
пр. Любомира Гузара, 1
м. Київ, 03058

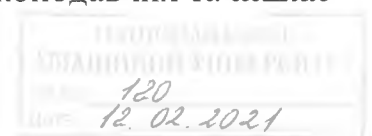
ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Бикова Олександра Миколайовича на дисертацію Васіна Максима Сергійовича на тему: «Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Проблематика державно-церковної взаємодії є надзвичайно актуальною для молодшої Української держави, зважаючи на те, що наше суспільство перебуває у транзитному стані, трансформуючись від репресивного, ідеологічно заангажованого авторитарного політичного режиму до вільного, плюралістичного, демократичного, яке передбачає розбудову громадянського суспільства та активну роль у ньому релігійних організацій. У цьому контексті конституційно-правове регулювання відносин держави та церкви як двох незалежних суспільних інститутів є тим більш важливим, оскільки безпосередньо впливає на законодавче забезпечення та практичну реалізацію основоположного права людини на свободу совісті та релігії, гарантоване Загальною декларацією прав людини (1948), Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1973) та багатьма іншими міжнародними документами.

Особливо актуальним для України є визначення місця релігійних організацій в структурі громадянського суспільства з відповідними правами та обов'язками, пов'язаними з участю віруючих громадян у житті суспільства, включаючи залучення їх до суспільних дискусій щодо законодавчих та інших

ініціатив органів державної та місцевої влади. Також темою дисертаційного дослідження охоплюється сфера капеланського служіння релігійних організацій у низці державних структур, де можливості для реалізації права на свободу віросповідання зазнають певних обмежень через особливий характер їхнього функціонування: військові частини і місця дислокації Збройних Сил України та інших військових формувань, слідчі ізолятори та установи виконання покарань, заклади охорони здоров'я. Міжнародні зобов'язання України передбачають, що держава докладе зусиль, щоб знайти прийнятний спосіб забезпечення реалізації права на свободу віросповідання в цих особливих умовах, що обумовлює необхідність розвитку взаємодії профільних міністерств та інших державних інституцій з релігійними організаціями. На сьогодні дослідження цієї проблематики та вироблення практичних пропозицій є надзвичайно затребуваним через триваючий опір нашої держави російській агресії, а відтак душпастирська опіка та задоволення релігійних потреб захисників України є життєво необхідним завданням, з яким держава не може самотійно впоратися без допомоги священників-капеланів, навчених і делегованих релігійними організаціями.

Більш того, конституювання нової автокефальної Православної Церкви України, проголошення якої відбулося у січні 2019 року, спонукає до наукового переосмислення моделі державно-церковних відносин в Україні, допустимих меж державного втручання у вирішення міжцерковних конфліктів, знаходження необхідного балансу між національною безпекою та забезпеченням свободи віросповідання.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Васіна Максима Сергійовича є безсумнівно актуальним і необхідним для подальшого розвитку наукових знань у галузі конституційного права, поступу у формуванні державної релігійної політики, вирішення теоретичних і практичних завдань у сфері правового регулювання взаємодії держави і релігійних організацій в Україні.

Мета дослідження та дослідницькі завдання відповідають темі дисертації та знаходять відображення у висновках і практичних рекомендаціях, сформульованих дисертантом. Висновки до кожного розділу дослідження та узагальнені висновки, а також матеріали апробації результатів дисертаційної роботи, свідчать про виконання в повному обсязі визначених дослідницьких завдань і велику теоретичну та практичну цінність сформульованих автором нових наукових позицій та рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України.

Належна обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації, та їхня достовірність не викликають сумнівів, зважаючи на опрацювання дисертантом значного обсягу теоретичного і практичного матеріалу, який включає національне законодавство, норми міжнародного права, вітчизняну та зарубіжну літературу, присвячену взаємодії держави і релігійних організацій, як у загальнотеоретичному аспекті, так і в частині вивчення іноземного досвіду. Зокрема дисертант проаналізував значний обсяг прецедентної практики Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини, а також міжнародні документи ООН, ОБСЄ, ПАРЄ, перед тим, як зробити висновки про обсяг і сутність міжнародних зобов'язань України в сфері державно-церковних відносин, роль церкви як суспільного інституту в громадському житті країни, засади партнерських відносин між органами державної влади та релігійними організаціями. Окрім цього, власні пропозиції дисертанта в сфері удосконалення конституційно-правового регулювання державної-церковної взаємодії та самостійно сформульовані ним положення ч. 3 ст. 35 Конституції України в новій редакції базуються на вивченні, як закордонного досвіду, так і різноманітних підходів, пропонованих раніше іншими зарубіжними та вітчизняними вченими.

Беззаперечною перевагою дисертаційної роботи є те, що автор наводить аналіз проєктів законів із досліджуваної проблематики за понад 20-річний

період законотворення в незалежній Українській державі. Відтак зроблені ним теоретичні висновки та підготовлені практичні пропозиції до законодавства України враховують розвиток наукової думки, досвід та аргументацію суб'єктів законодавчої ініціативи фактично за весь час українського парламентаризму сучасної доби.

Наукову цінність дослідження збільшує врахування дисертантом історичного контексту, в якому формувалися теперішні конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій. Вбачається доречним використання автором історико-правового методу, за допомогою якого були досліджені особливості та сутнісні відмінності між Конституцією та законодавством України та нормативно-правовим регулюванням на теренах України часів радянської влади (1917–1991 рр.), у тому числі з посиланням на архівні документи та інші правові, історичні, релігієзнавчі наукові дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок, що наукова робота Васіна М. С. є першим науковим дослідженням у галузі конституційного права України, в якому комплексно проаналізовані конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій. Передусім заслуговує на увагу твердження автора щодо трансформації моделі державно-церковних відносин від антагоністичної сепарації до кооперації, яка проявляється у посиленні та розширенні сфер взаємодії органів державної влади з релігійними організаціями. На підтвердження цього висновку дисертант наводить низку договорів і угод про співробітництво між центральними органами виконавчої влади та окремими церквами (релігійними об'єднаннями), а також Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій.

Вбачається очевидною невідповідність чинним положенням ч. 3 ст. 35 Конституції України існуючої на практиці моделі взаємовідносин між

державою і релігійними організаціями. На думку дисертанта, парламент повинен уточнити безпосередньо в Конституції України сутність моделі державно-церковних відносин, яка запроваджується в демократичному суспільстві після відмови від радянської репресивної політики щодо церкви як суспільного інституту. Хоча альтернативні пропозиції інших вчених теж заслуговують на увагу, можна погодитися з тим, що запропонований Васіним М.С. підхід дозволить забезпечити принцип юридичної визначеності в конституційно-правовому регулюванні державно-церковної взаємодії та врахувати факт триваючої трансформації політичного режиму в Україні від авторитаризму до демократії.

Іншим вагомим результатом дослідження є обґрунтування необхідності зміни підходу до класифікації видів релігійних організацій у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», завдяки чому дисертант пропонує усунути штучні бар'єри в діяльності релігійних організацій, на яких наголошував Європейський суд з прав людини в рішенні «Свято-Михайлівська Парафія проти України» 2007 року. Крім цього, вперше в юридичній науці автор комплексно дослідив специфіку інституалізації релігійної діяльності в різних конфесіях, проблематику легітимізації організаційного підпорядкування всередині ієрархічних релігійних об'єднань і забезпечення принципу автономності у їхній діяльності, що безпосередньо пов'язано із можливістю релігійних організацій різних видів налагоджувати взаємодію з державними та місцевими органами влади.

Окремо слід відзначити запропоноване дисертантом нове формулювання конституційних норм, спрямованих на вдосконалення конституційно-правових засад державно-церковних відносин та взаємодії держави і релігійних організацій, замість чинних положень ч. 3 ст. 35 Конституції України. Такі пропозиції є вельми актуальними в контексті триваючого конституційного процесу, враховуючи багаторічні наукові та політичні дискусії щодо змісту розділу II про права і свободи людини в тексті

Конституції України, в тому числі більш чіткого окреслення моделі державно-церковних відносин.

Новими для вітчизняної науки є результати дисертаційного дослідження, які удосконалюють підходи до подальшого нормативно-правового забезпечення діяльності священників-капеланів у військових формуваннях, пенітенціарних і медичних закладах як однієї з форм взаємодії держави і релігійних організацій. Аналізуючи цю проблематику, автор демонструє глибоку обізнаність із історичним та сучасним процесами становлення капеланського служіння в Україні, про що свідчать наведені факти про різні етапи розбудови інституту капеланства в Україні, врахування дисертантом минулих і існуючих законодавчих ініціатив, чітке окреслення ним наявних нині проблемних питань та пропозицій щодо їхнього вирішення.

Комплексний і всебічний характер дисертаційного дослідження підтверджується значним обсягом праць, опублікованих автором за темою дисертації, загальна кількість яких складає 25. Так, основні положення дисертації опубліковано в навчальному посібнику Васіна М.С. «Твоє право на свободу віросповідання» та в 15 наукових статтях, з яких: у 8 статтях у фахових виданнях за спеціальністю «Юридичні науки», у 3 статтях у іноземних наукових періодичних виданнях та у 4 статтях у інших наукових виданнях, а також у 9 публікаціях матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації, оформлення, логіка викладення матеріалу, послідовність розгляду питань, рівень аргументованості основних положень і висновків, форма викладення матеріалу та апробація результатів дослідження відповідають вимогам МОН України, які пред'являються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Зауваження та рекомендації

В цілому позитивно оцінюючи науковість, завершеність і обґрунтованість дисертаційного дослідження Васіна М.С., слід звернути увагу дисертанта на

окремі положення наукової роботи, які потребують додаткових пояснень під час публічного захисту.

1. Говорячи про існуючу суперечність між моделлю державно-церковних відносин, закладену у ч. 3 ст. 35 Конституції України, та моделлю, яка на практиці сформувалася за майже 30 років державної незалежності України, автор не приділяє достатньо уваги альтернативному підходу до вирішення зазначеної невідповідності. Зокрема, положення ч. 1 ст. 8 Конституції України визначають, що “закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй”. З огляду на це, дискусійним постає питання щодо доцільності внесення змін до тексту Конституції України замість того, щоб встановити додаткові законодавчі механізми і гарантії, які б дозволили реалізувати чинну конституційну модель, тобто впровадити на практиці засади державно-церковної сепарації. Отже, потребують додаткових пояснень з боку дисертанта його висновки та пропозиції щодо доцільності удосконалення саме конституційного регулювання сфери державно-церковної взаємодії, відкидаючи при цьому можливість приведення чинних законодавчих актів у відповідність до ч. 3 ст. 35 Конституції України.

2. Потребує додаткової аргументації пропозиція дисертанта щодо використання в положеннях ч. 3 ст. 35 Конституції України, викладених ним у новій редакції, подвійного терміну «церква (релігійні організації)», адже закони та підзаконні акти України послуговуються лише терміном «релігійні організації». Зважаючи на це, вбачається дискусійним твердження автора дисертації, що запропонований ним підхід до вирішення понятійно-термінологічної невизначеності не призведе до появи іншої подібної невизначеності, коли поняття «церква» залишатиметься в Конституції України без належного тлумачення на законодавчому рівні.

3. Викладені дисертантом міркування відносно триваючої наукової та суспільної дискусії про можливість цільового фінансування релігійних

організацій у межах державного замовлення на послуги військових священників-капеланів, зокрема через військові ординаріати (епархії), не дозволяють визначити його власну позицію щодо цього питання. Таке уточнення вбачається суттєвим, адже чинна сепараційна модель державно-церковних відносин, закріплена в ст. 35 Конституції України, виключає таку можливість, що підтверджується прямою заборонаю на державне фінансування “діяльності будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії”, яка міститься в положеннях ч. 4 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Натомість коопераційна модель, впровадження якої обстоює дисертант, теоретично може передбачати пряме фінансування державою тих чи інших релігійних організацій, включаючи збір церковного податку, а також інші форми державної підтримки релігійних організацій, з чим важко погодитися.

На нашу думку, відкриття законодавчої можливості для прямого фінансування державою діяльності релігійних організацій містить у собі загрози у вигляді зловживань з боку окремих урядових структур чи їхніх посадових осіб, які можуть несправедливо чи безпідставно використовувати фінансові можливості держави для підтримки релігійних організацій тих конфесій, до яких вони самі належать чи від яких можуть отримати якийсь політичний зиск у виборчій кампанії. Більш того, державне фінансування окремих релігійних організацій може призвести до звуження обсягу релігійної свободи в Україні, у разі якщо окремі релігійні організації будуть у більш кращому фінансовому становищі, ніж інші, за рахунок коштів державного бюджету.

4. Подібним чином більш докладного пояснення потребує питання щодо доцільності впровадження в Україні штатних посад священників-капеланів у закладах пенітенціарної системи та охорони здоров'я, в тому числі щодо можливості фінансування їхньої діяльності за рахунок державного чи місцевих бюджетів. Як відомо, на сьогодні пенітенціарні та медичні капелани

здебільшого несуть своє служіння на волонтерських засадах: “на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій”, як це передбачено положеннями ч. 4 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». З огляду на це, дискусійним залишається питання включення священників-капеланів до штату закладів пенітенціарної системи та охорони здоров'я, а тому така пропозиція потребує додаткової аргументації у разі відстоювання дисертантом такої позиції.

5. Враховуючи значну наукову та суспільну важливість порушеної у дисертації проблематики, а також наявність згаданих вище дискусійних питань, рекомендуємо дисертанту опублікувати свою наукову роботу у формі монографії, що сприятиме подальшому розвитку наукової та широкої суспільної дискусії щодо підготовлених за результатами дослідження висновків і пропозицій.

Зазначені зауваження мають переважно дискусійний та рекомендаційний характер, тому не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дисертаційного дослідження, яке відповідає вимогам до таких наукових робіт.

Підсумкові висновки

Дисертаційна робота Васіна Максима Сергійовича на тему: «Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні» є завершеним комплексним самостійним дослідженням, яке виконано на високому науковому рівні, характеризується актуальністю та затребуваністю, логічною структурою та єдністю змісту, новизною та належною апробацією отриманих наукових результатів, що свідчить про особистий внесок дисертанта у розвиток юридичної науки.

Висновки та пропозиції до законодавства України, підготовлені під час дослідження, заслуговують на увагу та мають важливе практичне і теоретичне значення для удосконалення конституційно-правових засад державно-церковної взаємодії в різних сферах суспільних відносин, а також для наступних наукових розробок із даної проблематики та суміжних тем.

За змістом, обсягом та оформленням наукове дослідження Васіна Максима Сергійовича відповідає вимогам до дисертаційних робіт, визначеним пп. 11-13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Зміст автореферату ідентичний змісту дисертації, її основним положенням і висновкам.

Зважаючи на вагомий внесок дисертаційної праці Васіна М.С., вважаю за необхідне рекомендувати спеціалізованій вченій раді додати положення у висновку щодо рекомендації роботи «Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні» до друку як монографічного дослідження.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що оприлюднена дисертація на тему: «Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні» та опубліковані наукові праці за темою дисертації є комплексним актуальним самостійним науковим дослідженням, яке переконливо свідчить про те, що його автор – Васін Максим Сергійович гідний присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент –

**доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
вчений секретар Інституту законодавства
Верховної Ради України**

О. М. БИКОВ

